

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ

**Микола ДУБІНКА
(Кіровоград)**

У статті розкривається специфіка освітньо-пізнавальної діяльності студента майбутнього педагога в процесі навчання у педагогічному ВНЗ та вказується на способах її організації.

Постановка проблеми. В умовах сучасних перетворень – екологічних, економічних, морально-духовних – людина не має права на пасивність. Бона мусить стати активною в своїй діяльності, творчості, самовизначенні,

самореалізації та самовдосконаленні. Йдеться про пошук та реалізацію як теоретичних, так і технологічно-методичних шляхів, які б забезпечили здійснення стратегічних завдань молодій людині в основних сферах її життєдіяльності. Саме цю фундаментальну мету має реалізувати сучасна вища освіта.

Зі зміною суспільно-політичної парадигми відбуваються зміни і в змісті освітньої системи, тому на сучасному етапі розвитку суспільства постають підвищені вимоги до соціальної та професійної мобільності особистості, рівня її професійного розвитку, якості її освіченості. Не випадково освітньо-пізнавальна діяльність розглядається сьогодні як один з видів професійної діяльності фахівця-майбутнього педагога. **Метою даної статті** є розкриття особливостей організації освітньо-пізнавальної діяльності студента педагогічного ВНЗ.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичний аналіз проблем сучасної педагогічної науки дає підґрунтя стверджувати, що основна їх частина пов'язана, перш за все, з особистістю педагога, який є: вихователем і наставником (М.В. Кухарев, В.А. Сластьонін); носієм наукового знання, культурно-педагогічного досвіду суспільства (С.Г. Варшавський, І.Ф. Ісаєв, Л.І. Лесохіна); творчим суб'єктом педагогічної діяльності (Є.С. Громов, В.О. Маляко) та комунікативної взаємодії (В.А. Кан-Калик, Б.Ф. Ломов); особистістю, яка має сукупність індивідуально-психологічних властивостей і здібностей (Г.О. Балд, С.Б. Єлканов, П.С. Перепелиця, В.Д. Шадриков,) й організує та реалізує навчально-виховний процес (С.С. Вітвицька, З.Н. Курлянд, І.П. Підласий, О.М. Швидак). Тому успішність реалізації основних завдань педагогіки, таким чином, у значній мірі базується на рівні розвитку особистісних, професійних здібностей педагога, уміння їх визначити та реалізувати в професійній діяльності, де базовими постають освітньо-пізнавальна та професійна діяльність студента в педагогічному ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Студентська молодь є значним прошарком нашого суспільства, який визначає його соціально-економічний і духовний потенціал. Основною соціальною детермінантою, яка визначає становлення майбутнього педагога, є її освітньо-пізнавальна діяльність та її зорієнтованість у певному напрямку професійного зростання. Саме вона має бути джерелом розвитку в достатній мірі сформованого спеціаліста. Така діяльність безпосередньо трансформується згодом у власне професійну діяльність, як один із основних способів здійснення життя та особистісного самовизначення та самореалізації. Більш детально зупинимось на виокремленні визначальних **особливостей** цієї діяльності.

1) Призначення діяльності педагога полягає в тому, щоб здійснювати управління активною

та свідомою роботою студентів по засвоєнню навчального матеріалу та розвитку їх інтелектуально-пізнавальних можливостей. Отже, керівна роль у навчальному процесі належить особистості вчителя. Але сам навчальний процес неможливий без активної діяльності студентів як суб'єктів пізнання.

В особистості педагога поєднуються об'єктивні та суб'єктивні педагогічні цінності. У навчальну взаємодію зі студентами він включає увесь свій особистий досвід, доступні йому способи мислення, свідомість, почуття, темперамент; за основу бере загальнолюдську мораль; використовує набуті педагогічні здібності. У процесі навчання значну роль відіграє морально-естетичне ставлення педагога до життя взагалі. Учитель призводить у дію усі внутрішні та зовнішні механізми процесу навчання: він подає знання, організовує і стимулює пізнавальну діяльність студентів, пробуджує і формує у них потребу в пізнанні.

2) Виховання і навчання органічно пов'язані між собою. Виховання включає студента в систему суспільних відношень, формує його особистісні якості засобами навчання соціальним нормам поведінки, діяльності та спілкування. Навчання виховує, формує сутність особистості майбутнього фахівця, організовуючи засвоєння знань, навичок та умінь, їх трансформацію в переконання.

Виховання в цілісному педагогічному процесі реалізується за допомогою змісту освіти, форм та методів навчання, всієї організації навчально-виховної роботи. У процесі навчання знання, які переростають у переконання, становлять центральну ланку в структурі особистості, багато в чому визначають її світогляд, спрямованість та поведінку. Перехід знань у переконання здійснюється в тому випадку, якщо педагог глибоко розкриває наукову сутність знань, переконливо показує їх відповідність дійсності, правді життя.

Виховний потенціал знань реалізується також і в тому випадку, коли в процесі навчання їх безпосередньо пов'язують з науково-технічним процесом, технологією сучасного виробництва, розкривають їх політехнічну сутність.

3) У сучасних умовах унаслідок наукового і технічного прогресу знання свого предмету перестало бути основною ознакою кваліфікації педагога. Отже, основним завданням педагога, в якій найбільш повно виражається його професіоналізм, є позиція керівника, організатора.

До завдань педагога входить також трансформація державних завдань, які

постанють перед системою освіти в педагогічні, тобто в ті кінцеві цілі діяльності, які особистість має реалізувати шляхом розв'язання значної кількості педагогічних завдань використовуючи особистісно-професійний арсенал. Інше завдання педагога – перетворення суспільно-значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання студента. Ще одне – перетворення студента з об'єкта виховання у суб'єкт самовиховання, самоосвіти, саморозвитку. Для цього необхідно вміти формувати у вихованців потреби в самовихованні, навчити їх самостійно створювати відповідні завдання і розв'язувати їх [2, 60].

При реалізації основних завдань професійного становлення студента-майбутнього педагога першочергове значення має освітньо-пізнавальна діяльність, при організації та здійсненні якої суттєвим чинником є мотиваційний компонент.

Вивчення та аналіз мотиваційної сфери студентів педагогічного ВНЗ дозволили умовно виділити чотири групи студентів: 1) студенти, що мають одноплановий мотив вибору професії вчителя (любов до предмету); 2) студенти, які не мають мотивів навчання в педагогічному ВНЗ; 3) студенти, які проявляють яскраві здібності в організаторській роботі; 4) студенти, що відрізняються яскраво вираженими довузівськими педагогічними вміннями.

У процесі навчання в педагогічному ВНЗ у них можуть сформуватися групи мотивів, які можна розділити на: внутрішні мотиви: інтерес до пізнання основ професійної діяльності, прагнення краще підготуватися до педагогічної праці; усвідомлення відчуття відповідальності за виховання школярів тощо; зовнішні позитивні мотиви: прагнення за допомогою навчання виявити себе серед однокурсників, зайняти престижне місце в колективі, одержувати підвищену стипендію, відчувати себе студентом ВНЗ, бажання одержати диплом; зовнішні негативні мотиви: страх одержати нарікання з боку викладачів чи батьків, загроза бути відрхованим з ВНЗ, небажання “зганьбитися” перед однолітками. При цьому варто вказати, що значна частина досліджень, проведених науковцями в педагогічних університетах показують, що понад 50% студентів вчать під впливом негативних зовнішніх мотивів. “Страх не здати” і “страх одержати низьку оцінку” – головні мотиви навчання.

Отримані результати підтверджують той факт, що, в основному, мотиви вибору професії і навчання в педагогічному ВНЗ не формуються до початку оволодіння професією вчителя, і цей процес починається у ВНЗ.

В цілому немає необхідності доводити виняткову важливість оволодіння професією в житті кожної людини. Але, щоб трудова діяльність посіла належне місце в ієрархії особистих цінностей, вкрай важливо, щоб з ранніх етапів передпрофесійного становлення студенти-майбутні педагоги почали рефлексію свого смислового простору, побачили його зв'язки з цілями й завданнями майбутньої професії, а також були залучені в спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів.

Взагалі, входження у професійну діяльність вимагає від людини не тільки зусиль з оволодіння засобами професійної діяльності, а й значної перебудови як самосвідомості, так і всієї свідомості в цілому. Така перебудова інколи буває настільки драматична, що веде до спотворення професійних уявлень і формування різнобічних психологічних захистів – знецінення професії, зміщення інтересів у сфері непрофесійних занять і навіть, як крайня міра, до відмови від обраного шляху.

Тож необхідна своєчасна корекція, а то й пропедевтика професійних уявлень (вимог, цілей і цінностей професійної діяльності), а також оцінка власних можливостей і врахування відповідності трудової діяльності особистим інтересам.

У даний час завдання вибору професії і пошуку місця ускладнюється тим, що якісні характеристики освіти сучасної молоді не відповідають рівню вимог, а її зміст не відповідає характеру та змісту праці. Хоч на рівні сприйняття для молоді знання залишаються важливою цінністю, в буденному житті вони часто не знаходять практичного застосування.

Відтак головна спрямованість сучасної педагогічної освіти полягає у забезпеченні її якісних характеристик, а також у пошуці умов підтримки студента як майбутнього педагога у самоактуалізації, у розвитку його особистісного потенціалу, у вільному орієнтуванні у професійній освітній програмі.

При цьому важливо в процесі навчання студента змодельовати реальні професійні відносини та забезпечити умови входження його в ці відносини як повноцінного суб'єкта. Слід якісно змінювати форми навчального процесу у вищій школі в напрямі вільного переходу від власне навчання до професійного самовираження в реальних умовах трудової діяльності. Якщо не реалізувати цього стратегічного дидактичного положення, то можливі небажані ефекти, які утруднюють подальшу продуктивність становлення майбутнього педагога-професіонала.

Під час навчання у ВНЗ закладається фундамент майбутнього професійного зростання педагога. Майбутній педагог не тільки знайомиться з професією, але і набуває досвіду реальної професійної взаємодії. Відповідно, уміння, що набувають студенти, можна розділити на два взаємопов'язані блоки: уміння вчитися і уміння спілкуватися.

Уміння вчитися – найважливіша складова професії педагога. Воно виявляється у використанні прийомів розумової діяльності по відношенню до ряду навчальних ситуацій. Це і уміння організувати свій час, планувати, контролювати свою діяльність, знаходити необхідну інформацію, вибирати відповідні методи учіння, співпрацювати з іншими людьми. Це істотне розширення спектру сенсів учіння в умовах переходу від уміння вчитися до уміння вчитися разом, що означає становлення узагальнених соціокультурних здібностей особистості. При цьому акцент молодій людині має бути зроблений на систематичну освітньо-пізнавальну діяльність. Адже якнайповніше реалізувати вибрану професійно-освітню стратегію дозволяє лише систематична освіта.

Навчальний процес у ВНЗ побудований таким чином, що студентам пропонуються різні форми навчання, як теоретичні, так і практичні. До теоретичних відносяться лекційні заняття, до практичних – семінари, лабораторні роботи, практикуми і безпосередньо практика. Саме ж навчання у ВНЗ для студентів, що збираються займатися педагогічною діяльністю, надає унікальні можливості. З першого курсу вони постають у центрі педагогічного процесу, виступаючи в ролі об'єкта і суб'єкта педагогічної діяльності, що надає можливість аналізувати хід навчального процесу, стиль, прийоми, методи викладання, вчитися ефективній побудові взаємодії, розвивати свої навички рефлексій і поповнювати арсенал педагогічної техніки. При цьому студент постійно має розширювати спектр джерел освіти за рахунок зовнішніх ресурсів.

Перше джерело – книги, періодичні видання, засоби масової інформації. Сюди ж можна віднести і дистанційну освіту через Інтернет. Окрім спеціальної літератури і підручників необхідно знайомитися з актуальними публікаціями в спеціальній періодиці, брати участь в різних конференціях, семінарах, виставках. Це значною мірою підвищує якість освіти.

Ще одним джерелом освіти є дослідницька діяльність, яка є невід'ємною складовою педагогічної діяльності. Досліджуючи педагогічну дійсність, майбутній учитель не тільки упорядковує знання про неї, але й

формує свій професійний стиль і світогляд. У систематичній освіті важливо визначитися з головною проблемою дослідження, яка могла б стати центром професійного інтересу. В цілому освітньо-пізнавальна діяльність студентів на різних курсах передбачає виконання різноманітних проєктів: курсових, дипломних, магістерських. Якщо студент з першого курсу займається дослідженням якої-небудь проблеми, це може полегшити написання кваліфікаційної роботи. Дослідницька діяльність не тільки підвищує рівень освіти, але і допомагає знайти однодумців, познайомитися з фахівцями з тієї чи іншої наукової проблеми.

Третє джерело систематичної освіти – власне навчання на різних курсах. Кваліфікований фахівець повинен володіти не тільки знаннями про безпосередній предмет професійної діяльності, але і різноманітними уміннями, необхідними для її здійснення. На першому курсі можна піти на курси стенографії, роботи в мережі Інтернет, вивчення іноземної мови, формування іміджу тощо. На старших курсах можна пройти тренінги особистого зростання, розвитку комунікативних навичок і впевненості в собі, розвинути ораторське мистецтво.

Четверте джерело освіти – це трудова діяльність. Оскільки у першокурсників, як правило, немає твердих переконань про власну профпридатність, можливо перевірити себе без відриву від навчання. При цьому отримується можливість наперед підшукати місце роботи, створити позитивну репутацію. Звичайно студенти займаються репетиторством, працюють гувернерами, вихователями в дитячих таборах або помічниками в різних педагогічних проєктах (соціологічних опитуваннях, пошуку потрібної інформації та ін.), здійснюють певні завдання на різного виду практиках. Крім репутації і досвіду, студент під час роботи одержує інформацію: про себе, про свої професійні якості; про свою роботу; про те, які знання ще необхідно було б одержати; про організацію, в якій виконується робота; про характер взаємин з колегами і працевлаштувачами. Якою б відповідальною і перспективною не була трудова діяльність, на етапі навчання головним є виконання навчального плану.

П'яте джерело освіти – навколишня дійсність: події, які відбуваються навколо, люди, з якими спілкуєшся, їх знання і досвід. Важлива будь-яка інформація, що потрапляє у поле зору. Важливо отримати з неї користь, розвивати навички рефлексій, навчитися аналізувати будь-яку ситуацію, виробляти власну модель поведінки в аналогічних ситуаціях.

Шосте джерело освіти – хобі. Додаткова сфера діяльності, не пов'язана з освітою, для педагога є необхідною в першу чергу для підвищення авторитету в очах вихованців. Наприклад, досвід гри на гітарі (читання цікавої літератури, декламування віршів тощо) може стати в нагоді у взаємодії з учнями, оскільки вони завжди хочуть спілкуватися з цікавою людиною.

Уміння спілкуватися – важлива сторона освіти. У ВНЗ майбутній педагог моделює відносини зі своїми однокурсниками і викладачами. Необхідно якнайкраще познайомитися з об'єктами майбутньої взаємодії, адже впродовж усієї професійної діяльності доведеться стикатися з різними людьми.

Обмін будь-якою інформацією взагалі та навчальною зокрема, участь у спільній пошуково-дослідницькій діяльності, робота над розробкою колективних проєктів – все це буде сприяти розвитку комунікативної сфери життєдіяльності майбутнього педагога. Ця взаємодія допоможе отримати інформацію про власну особистість. Спілкування при цьому буде елементом самодіагностики і допоможе скласти характеристику студента і як особистості, і як фахівця.

Навчання у ВНЗ дає не тільки можливість підвищити професійну компетентність, але й навички самодіагностики та корекції професійних і особистих якостей, зорієнтуватися в освітньому полі, налагодити дружні та партнерські зв'язки.

Загальновідомо, який інтерес зараз проявляється до спілкування та навчання спілкуванню. Парадоксальним чином раптом з'ясувалося, що людину необхідно вчити спілкуватися. Очевидно, в людському спілкуванні було втрачено щось важливе. Була знівельована цінність людської індивідуальності. І ми вважаємо, що це відбулося у зв'язку з інформаційним вибухом. Знання завжди було цінністю. Але раніше ця цінність нерозривно зливалася з людиною – носієм знання.

Сучасна ж ситуація складається так, що знання є об'єктивованим і віддаленим від людей. Тому ми маємо усвідомити, що головна цінність людини полягає не в знаннях, які вона здобуває, а в тій унікальності, яку вона втілює.

Людська унікальність, неповторність, індивідуальність проявляється насамперед у ставленні особистості до того, що відбувається з нею і навколо неї. Самій людині це ставлення дане в її емоціях – емоційних реакціях і станах. Емоційна реакція безпомилково вказує на справжнє ставлення людини до того, що відбувається. Таким чином, коли ми говоримо

про індивідуальність, ми говоримо передусім про емоційний аспект людського існування.

Відомо, що людина – істота соціальна; прояв її емоційності зіштовхується з проявом емоційності іншої людини. Виникає проблема сумісності, співвідношення цих емоційних реакцій. Вирішується ця проблема шляхом взаємодії однієї людини з іншою – в діалозі. Тож діалог має виступити основою навчально-виховного процесу у вищій школі.

У процесі навчання майбутньому педагогу необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль організаторських здібностей та вміння оперування засобами інтелектуальних, моральних та духовних основ. Інтелектуальні засоби розраховані на розвиток мислення, професійної спрямованості сприйняття, пам'яті, уявлення, виявлення творчих здібностей учнів. Моральні засоби включають повагу до вихованців, віру в їх можливості та здібності, педагогічну справедливість, вимогливість. Духовні засоби включають прагнення до істини в знаннях та праці, до краси.

На етапі професійної підготовки у студента крім формування різноманітних навчальних умінь та навичок повинна бути і така важлива особистісна характеристика, як морально-психологічна готовність до професійної діяльності.

Морально-психологічна готовність – це інтегральне особистісне утворення, яке включає в себе моральні, професійно-педагогічні погляди та переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самоволодіння, педагогічний оптимізм, налаштованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінки результатів цієї праці, потребу в професійній самоосвіті.

Готовність майбутнього вчителя також полягає у вибірковій спрямованості на певну діяльність; вона виникає на основі позитивного ставлення і скеровується відповідними мотивами і потребами даної діяльності. Г.О. Балл зазначає, що про сформовану готовність до професійної діяльності можна говорити лише за умови наявності у суб'єкта емоційного ставлення; вміння адаптувати власну поведінку співвідносно до ситуацій, що виникають; вміння конструювати процес спілкування; а також за умови сформованості професійно важливих якостей, здібностей, комунікативних умінь і широкого арсеналу професійно значущих властивостей: емоційної стабільності, ініціативності, наполегливості, самоконтролю, щирості, доброти тощо [1, 7-9]. Професор В.В. Радул виокремлює такі складові морально-психологічної готовності: мотиваційна (професійні установки, інтереси,

прагнення займатися педагогічною роботою); морально-орієнтаційна (професійний обов'язок, відповідальність, любов до дітей, педагогічний такт, педагогічна вимогливість, комунікативність, віра в можливості та здібності дитини); пізнавально-операційна (професійна спрямованість пам'яті, уваги, мислення, уяви, творчі здібності та засоби, які забезпечують інтелектуальний розвиток учня); емоційно-вольова (емоційна сприйнятливність, професійний оптимізм, ініціативність, наполегливість у розв'язанні навчально-виховних завдань, здатність керувати своїм настроєм); психофізіологічна (професійна діловитість, працездатність, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, розв'язання педагогічних завдань; активність та саморегуляція, врівноваженість та витримка, належний темп роботи); оцінна (самооцінка своєї професійної підготовки та відповідальність за процес розв'язання педагогічних завдань) [6, 40-41].

Формування у студентів вищих навчальних закладів морально-психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності є запорукою успішності в ній, а також гарантом задоволеності нею. При цьому важливого значення надається сформованості вольових характеристик особистості.

Серед вольових якостей, які забезпечують результативність педагогічної взаємодії в навчально-виховному процесі виділяють: прагнення до мети; самооволодіння та витримка, збереження контролю в педагогічній ситуації; наполегливість – збереження тривалості зусиль під час досягнення поставленої професійної мети; ініціативність – готовність та вміння педагога проявити нестандартний підхід до розв'язання завдань, самостійність під час виконання професійних функцій; рішучість – здатність вчителя своєчасно приймати обґрунтовані та продумані рішення та без вагання переходити до їх виконання; самостійність – відносна незалежність від зовнішніх впливів, здатність організовувати свою діяльність та досягати поставленої мети; самокритичність – вміння бачити свої помилки та прагнення їх усунути [6, 41].

Висновки. Отже, професійне становлення особистості майбутнього педагога розпочинається із професійного

самовизначення, вибору професії, і безпосередньо від них залежить. Характер професійного становлення визначається якісним складом професійної спрямованості особистості, тобто її ціннісними орієнтаціями, мотивацією взагалі, а також інтересами, переконаннями та іншими стійкими утвореннями, що можуть виступати у ролі професійних та навчальних мотивів. Тобто професійне становлення особистості безпосередньо зумовлене її індивідуально-психологічними особливостями. Вагоме значення у професійному становленні відіграє стійкість професійної спрямованості, рівень сформованості готовності до професійної діяльності. А сам процес здобуття освіти у педагогічному ВНЗ можна охарактеризувати як процес активної взаємодії між тим, хто навчає, і тим, кого навчають, де результатом діяльності того, кого навчають, буде формування визначених знань й умінь на основі його власної активності за умови створення необхідних умов для розкриття потенційних можливостей студента. Звідси завдання педагога – не навчити студента, а створити умови для їх самостійного навчання і виховання. Педагог-майстер – це той, у якого “всі студенти прагнуть до навчання і спроможні добре навчатися”. Тож будемо прагнути до досягнення цих вершин.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балл Г.О., Перепелиця П.С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Психологічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя / За ред. Г.О.Балла. – Київ-Рівне, 1996.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – К., 2003.
3. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. – Л., 1967.
4. Кухарев Н.В. На пути к профессиональному совершенствованию. – М., 1990.
5. Профессиональная деятельность молодого учителя / За ред. Варшавского С.Г., Лесохиной Л.И. и др. – М., 1982.
6. Рацул В.В., Радул О.С. Вступ до педагогічної діяльності: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних інститутів. – Кіровоград, 1994.
7. Швидак О.М. Сьогодні студент – завтра вчитель. – К., 1987.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дубінка Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: самовизначення особистості майбутнього педагога; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.